

УДК 343.97:343.62

Володимир Женунтій,*канд. юрид. наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу організації науково-дослідної роботи
Національної академії внутрішніх справ***Поліна Зеленька,***ад'юнкт кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті досліджено питання кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я дітей в Україні. На основі здійсненого порівняльного аналізу кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на здоров'я дітей на пострадянському просторі, обґрунтовані зміни та доповнення до чинного Кримінального кодексу України.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, діти, малолітні, неповнолітні, здоров'я дітей.

Постановка проблеми. Життя і здоров'я людини відповідно до чинного законодавства визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Злочини, що посягають на життя і здоров'я особи, є найбільш суспільно небезпечними діяннями. Особливої уваги сьогодні потребує захист життя і здоров'я дітей, які внаслідок свого віку є найбільш не захищеною категорією населення.

Дослідження кримінального законодавства країн пострадянського простору щодо забезпечення охорони здоров'я дітей є необхідним не тільки для вивчення ефективного закордонного досвіду, але й для усунення прогалин у вітчизняному законодавстві. Проведення порівняльного кримінально-правового аналізу вітчизняного та зарубіжного законодавства щодо кримінальної відповідальності за посягання на здоров'я дітей буде сприяти внесенню змін та доповнень до чинного національного кримінального законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню кримінальної відповідальності за злочини проти життя та здоров'я особи присвячені праці таких вчених: М. Бажанова, Ю. Бауліна, В. Борисова, В. Грищука, Т. Даурова, О. Джужи, М. Колоса, М. Короленка, М. Коржанського, О. Костенка, О. Литвинова, М. Мельника, П. Михайленка, В. Навроцького, В. Осадчого, М. Панова, П. Пилипчука, А. Савченка, В. Сташиса, М. Хавронюка, Н. Ярмиш та ін.

Виділення не вирішених раніше частин проблеми. Зміст і конструкція кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за посягання на здоров'я дітей в Україні, з точки зору їх здатності забезпечити необхідну охорону здоров'я дітей викликає чимало зауважень, зокрема, щодо диференціації кримінальної відповідальності з урахуванням неповнолітнього віку потерпілої особи.

Виходячи з вищевказаного, на основі проведеного порівняльного аналізу вітчизняного та зарубіжного законодавства, а саме пострадянського, є можливість удосконалення кримінальних норм, що передбачають відповідальність за злочини проти здоров'я дітей в Україні.

Мета статті. Порівняльний аналіз кримінального законодавства про відповідальність за злочини проти здоров'я дітей дасть можливість виявити недоліки щодо застосування понять «малолітня особа», «неповнолітній» та «дитина» під час визначення покарання за посягання на здоров'я цих категорій осіб, а також виявити прогалини у вітчизняному законодавстві щодо кримінально-правового забезпечення належної охорони здоров'я дітей.

Новації в структурі, нормативних визначеннях та формулюваннях, що знайшли відображення в Кримінальному кодексі України 2001 р. (далі – Кодекс), на жаль, не повною

мірою врахували не лише майбутній негативний вплив на криміногенну ситуацію в державі тих небажаних процесів, що зароджувалися на той час у соціальній, економічній, політичній та інших сферах життєдіяльності суспільства, а й позитивний досвід зарубіжного кримінального законодавства, чим наперед і пояснюються численні зміни та доповнення до Кодексу, які сталися зразу ж після набрання ним чинності та тривають до цього часу¹.

Певні прогалини та неточності до цього часу спостерігаються/залишаються й у підсистемі кримінально-правового забезпечення охорони здоров'я дітей².

Дослідження особливостей кримінально-правової охорони здоров'я³ дітей розпочнемо з викладання теоретичного складника цього питання. Узагальнені результати системного аналізу чинного кримінального законодавства не лише України, а й інших пострадянських держав⁴ дозволяють виділити самостійну підсистему кримінально-правової охорони здоров'я підрастаючого покоління, що реалізується на таких трьох взаємозумовлених і взаємопов'язаних рівнях: загальному, особливому й індивідуальному. На загальному рівні така правова охорона здійснюється опосередковано в процесі вирішення закріпленого в ст. 1 Кодексу завдання правового забезпечення охорони від злочинних посягань в цілому прав і свобод людини і громадянина (складовою частиною

яких виступає конституційне право громадян на охорону їхнього здоров'я, яким володіють і діти). Специфічним для безпосередньої кримінально-правової охорони здоров'я підрастаючого покоління на загальному рівні виступає охорона єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм певного кола «тотожних чи однорідних за своє соціальною і економічною сутністю соціальних відносин» [5, с. 142] або «однорідних чи тотожних за своїми характеристиками благ, інтересів та цінностей» [6, с. 122], тобто природних невід'ємних цінностей особистості – життя і здоров'я людини, включаючи безпосередньо і здоров'я осіб, які не досягли повноліття. Фактично йдеться про використання родового об'єкта групи злочинів (кримінально-правова охорона життя і здоров'я особи, в тому числі й осіб, які не досягли повноліття) як конкретного критерію структуризації Особливої частини КК України, тобто об'єднання за ознакою родового об'єкта певних і разом із тим конкретних складів злочинів в окрему самостійну групу «Злочини проти життя та здоров'я особи» і подальшого її розміщення в Особливій частині КК України. Проявом безпосередньої кримінально-правової охорони здоров'я особи, в тому числі і тієї, яка не досягла повноліття, на загальному рівні виступають розміщені в зазначеному розділі Особливої частини КК України кримінально-правові норми, що передбачають кримінальну від-

¹ У зв'язку з наведеним досить звернути увагу на те, що перші зміни до Кодексу були внесені вже відповідно до Законів № 2953-III від 17.01.2002 та № 3075-III від 07.03.2002, тобто практично протягом першого півріччя його дії, а у 2002-2003 рр. було прийнято більше десятка законів про внесення змін і доповнень до Кодексу [1, с. 3]. Не можна також не поділити точку зору М.І. Колоса про те, що «динаміка внесення змін і доповнень до сучасного українського законодавства вражає, як і якість прийнятих законів, що є однією з головних проблем... Станом на 14 травня 2015 р. Парламент присвятив «удосконаленню» цього акта 145 окремих законів, тобто в середньому понад 10 законів на рік» [2, с. 132]. М.І. Хавронюк ще в 2009 р., звернувши увагу на досить часто внесені та не зовсім якісні зміни і доповнення до Кодексу, зазначив, що «стверджувати, що його зміст покращився, не можна хоча б тому, що оновлення положень КК України не мало системного, наукового обґрунтованого характеру... Серед аргументів на користь прийняття чи відхилення того чи іншого законопроекту наразі превалює не його практична актуальність чи наукова обґрунтованість, не дані узагальнення судової практики чи судової статистики, а політична доцільність» [3, с. 42].

² Ми аж ніяк не закликаємо до посилення кримінальної відповідальності за злочинні посягання на здоров'я дітей, але звертаємо увагу на необхідність забезпечення адекватного та справедливого реагування законодавця на такі злочини, а також чіткого послідовного і логічного викладу кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за вчинення досліджуваних злочинів, і, як результат, підвищення їх запобіжної ролі.

³ У теорії вітчизняного кримінального права питання класифікації злочинів, включених до другого розділу «Злочини проти життя та здоров'я особи» Особливої частини КК України, продовжує залишатися дискусійним. Розбіжність у думках з обговорюваного питання стосується не тільки загальної кількості і назви виділених груп і підгруп злочинів, але й конкретних протиправних діянь, що належать до тієї чи іншої групи, підгрупи злочинів. У зв'язку з цим автори поділяють точку зору академіка В.В. Сташиса, який зазначав, що «до злочинів проти здоров'я належать: різні види тілесних ушкоджень (ст.ст. 121-125, ст. 128 КК України), побой та мордування (ст. 126 КК України), катування (ст. 127 КК України), спеціальні види тілесних ушкоджень: зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 130 КК України), зараження венеричною хворобою (ст. 133 КК України)» [4, с. 47].

⁴ Основу нашої вибірки становить чинне кримінальне законодавство України, Азербайджанської Республіки, Республіки Білорусь, Грузії, Республіки Казахстан, Литовської Республіки, Республіки Молдова, Російської Федерації та Республіки Узбекистан, спільною ознакою якого є зумовлена спільним розвитком у радянські часи наявність кримінальної відповідальності за виділені нами склади злочинів проти здоров'я особи, що загалом сприяє успішному предметному дослідженню питання.

повідальність за заподіяння шкоди здоров'ю взагалі фізичній особі, тобто без виділення будь-яких індивідуальних ознак, притаманних потерпілому від такого насильницького посягання (ч. 1 ст. 122 КК України, наприклад, передбачена відповідальність за умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, що заподіяно в цілому середньостатистичному потерпілому, тобто взагалі знеособленій фізичній особі без урахування навіть таких її первинних демографічних характеристик, як стать, вік та ін., не кажучи вже про інші індивідуальні ознаки особи).

Таким чином, зазначена раніше кримінально-правова норма, тобто ст. 122 Кодексу, як і інші подібні до неї за змістом диспозиції, фактично обмежені в можливостях оцінки (з урахуванням індивідуальних особливостей потерпілого) ступеня суспільної небезпеки та тяжкості вчиненого діяння, а так само призначення винному покарання пропорційно вчиненому діянню.

Разом із тим до особливостей конструкції і змісту конкретних статей, що розміщені як у Загальній, так і в Особливій частинах КК України, належить і включення в їх структуру та зміст нормативних положень, що забезпечують законодавцю належні умови для обґрунтованого і справедливого реагування на факти злочинного посягання на права й інтереси спеціального потерпілого (тобто такого, який володіє суворо індивідуальними ознаками) шляхом віднесення до обов'язкових (конструктивних) ознак складу злочину таких властивих потерпілому індивідуальних особливостей, які в конкретній ситуації суттєво підвищують ступінь суспільної небезпеки та тяжкості вчиненого злочину (наприклад, наявність обмежених фізичних можливостей у потерпілого з надання належного опору в момент посягання надто сприяє винному у досягненні бажаного злочинного результату). При цьому з урахуванням соціальної значимості порушених прав та інтересів фізичної особи, яка постраждала від злочинного посягання, а також зовнішнього вираження самого протиправного діяння виділяються два окремих та самостійних підходи у правовому оцінюванні законодавцем кримінально-правового відношення, яке виникло, та його (законодавця) реагуванні на подібне кримінально-правове відношення. Викладене в аспекті предмета нашого дослідження є підставою для виділення (після охарактеризованого раніше загального) двох самостійних рівнів кримінально-правової охорони здоров'я дітей: особливого та індивідуального. Така охорона на особливому рівні виражається акцентуванням законодавцем уваги безпосередньо

в кримінальному законі на неприпустимість вчинення якого б то не було злочину щодо малолітнього й нормативного закріплення такого факту як обставини, що обтяжує покарання. Так, згідно з п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України обтяжуючою покарання обставиною визнається вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в безпорадному стані, з віднесенням до цієї категорії потерпілих, поряд з особами похилого віку та хворих, також і **малолітніх дітей** (підкреслено нами – В.Ж., П.З.). Особливістю виділеної нами обставини, що обтяжує покарання, як і деяких інших, з числа вичерпно перерахованих в ч. 2 ст. 67 КК України (наприклад, вчинення злочину стосовно жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності – п. 7 ч. 1 ст. 67 КК або вчинення злочину з особливою жорстокістю – п. 10 ч. 1 ст. 67 КК України) виступає надання йому законодавцем імперативного, тобто обов'язкового характеру. За загальним правилом, закріпленім у тій же ч. 2 ст. 67 КК України, суд має право з урахуванням характеру вчиненого злочину не визнавати окремі з перерахованих в ч. 1 ст. 67 КК України обставини як обтяжуючі покарання (наприклад, вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів – п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України або вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату – п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України), навітьши мотиви такого свого рішення у вирокі. Отже, найсприятливіше поєднання пом'якшуючих покарання обставин не може бути для суду підставою для невизнання факту вчинення злочину щодо малолітнього обставиною, що обтяжує покарання.

Разом із тим визнання зазначеної обставини як обтяжуючої покарання не завжди дозволяє повною мірою врахувати ступінь суспільної небезпеки та тяжкості вчиненого злочину щодо особи, яка не досягла певного віку, і тим самим не дозволяє суду призначити винному покарання, відповідне скоєному діянню. У таких ситуаціях належна кримінально-правова охорона здоров'я дітей забезпечується на рівні індивідуального і здійснюється тими конкретними кримінально-правовими нормами, в яких недосягнення потерпілим повноліття виступає конструктивною ознакою складу злочину (наприклад, ст. 137 КК України передбачає відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей), або передбачено як ознака складу злочину, що впливає на його кваліфікацію (так, ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, за можливості надати таку допомогу або повідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам утво-

рює склад злочину, який кваліфікується за ч. 2 ст. 136 КК України).

Разом із тим наявна у вітчизняному законодавстві підсистема кримінально-правового забезпечення охорони здоров'я підростаючого покоління не позбавлена і змістовних недоліків, які виявляють себе на рівні виділених нами особливого та індивідуального рівнів кримінально-правового забезпечення здоров'я дітей. До числа таких недоліків належить, насамперед, відсутність у Кримінальному кодексі нормативних визначень термінів, що використовуються, а саме «малолітній», «неповнолітній» і «діти». Так, у Сімейний кодекс України включені такі нормативні визначення⁵, але вони вимагають певної корекції, певного пристосовування до потреб кримінального законодавства. Слід визнати, що національне кримінальне законодавство оперує конкретними віковими межами у визначенні віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ст. 22 КК України), а так само й у визначенні особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх (Розділ XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» Загальної частини КК України). Але ці визначення стосуються неповнолітніх, які скоїли злочини, і не зовсім прийнятні для позначення дітей – потерпілих від злочинних посягань. У цьому плані заслуговують на увагу закріплені в КК Республіки Білорусь і КК Австрії визначення узагальнених понять аналізованих термінів. Наприклад, в ст. 4 КК Республіки Білорусь вказується, що для цілей однакового і точного застосування термінів, які використовуються в названому кодексі, прийняті такі їх визначення, а саме: під малолітнім розуміється особа, яка на день вчинення злочину не досягла віку чотирнадцяти років (п. 7), а під неповнолітнім розуміється особа, яка на день вчинення злочину не досягла віку вісімнадцяти років (п. 8) [8, с. 51–52]. Специфічні нормативні визначення аналізованих термінів закріплені в § 74 «Визначення інших понять» КК Австрії, які полягають у такому: малолітнім є той, хто ще не досяг чотирнадцятирічного віку (п. 1); підлітком є той, хто досяг чотирнадцяти, але ще не досяг дев'ятнадцяти років (п. 2) і неповнолітнім визнається особа віком до дев'ятнадцяти років (п. 3) [9, с. 42].

Дещо порушимо послідовність викладу і звернемо увагу насамперед на прогалини і протиріччя у КК України, які притаманні індивідуальному рівню забезпечення кримінально-правової охорони здоров'я дітей. Перший недолік на цьому рівні охорони здоров'я дітей виражається в тому, що лише в двох статтях Кодексу з тих десяти, якими передбачена відповідальність за злочини проти здоров'я осіб, тобто лише в одній із п'яти (ст. 130 – зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невеличкової інфекційної хвороби; ст. 133 – зараження венеричною хворобою), вчинення злочину щодо неповнолітнього визнано ознакою, що впливає на кваліфікацію злочинного діяння. Але і визнання такого факту кваліфікуючою / особливо кваліфікуючою ознакою цих складів злочинів не можна визнати достатнім для забезпечення надійної охорони здоров'я дітей, оскільки вчинення подібних злочинів стосовно дітей, яким через два – три виповниться чотирнадцять років, може позбавити суд можливості врахувати ступінь суспільної небезпеки та тяжкості вчиненого злочину у призначенні винному покарання відповідно до вчиненого діяння (такий недолік у законодавстві, як не дивно, передбачає кваліфікацію як простих діянь, передбачених ст. 130 та ст. 133 Кодексу, скоєних стосовно особи, яка не досягла чотирнадцятирічного віку, лише за частинами першими зазначених статей, і навіть визнання такого факту обставиною, що обтяжує покарання, може не вплинути на кваліфікацію таких діянь, а лише дозволить визначити вид і розмір покарання в межах зазначених у цих нормах санкцій).

Що ж стосується недоліків у досліджуваному аспекті інших восьми статей із числа норм, що передбачають відповідальність за посягання на здоров'я особи, то вони легко підтверджуються як більш високим ступенем забезпечення кримінально-правової охорони національним законодавством інших прав і свобод дітей, так і зарубіжною практикою забезпечення кримінально-правової охорони здоров'я дітей.

Для порівняння проаналізуємо статті чинного вітчизняного кримінального законодавства, що містяться в розділі IV Особливої частини Кодексу, та передбачають відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи⁶. За двома з п'яти таких статей відпо-

⁵ Згідно зі статтею 6 Сімейного кодексу України «правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття» (ч. 1); «малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років» (ч. 2) [7, с. 29].

⁶ Зазначені статті Кодексу, на жаль, теж не позбавлені недоліків (більш детально про це див.: Женунтій В.І., Зеленька П.А. Кримінально-правова охорона статевої недоторканості дітей в Україні. Право і суспільство. 2018. № 3, ч. 2. С. 206–213.)

відальність передбачена безпосередньо за посягання на інтереси дітей у зазначеній сфері соціальних відносин (ст. 155 – статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку; ст. 156 – розбещення неповнолітніх), щодо наступних двох статей (ст. 152 – зґвалтування; ст. 153 – насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом) можливе настання відповідальності за кваліфіковані (вчинення злочину щодо неповнолітньої особи) та особливо кваліфіковані (вчинення злочину щодо малолітньої особи) склади злочинів і лише за ст. 154 (примушування до вступу в статевий зв'язок) настання відповідальності не залежить від віку потерпілого (потерпілої). Особливостями ст. 155 (статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку) і ст. 156 (розбещення неповнолітніх) є й можливість настання відповідальності за вчинення зазначених діянь спеціальними суб'єктами, якими визнаються: близькі родичі або члени сім'ї; особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього.

Результати порівняльно-правового дослідження стану вітчизняного та зарубіжного забезпечення кримінально-правової охорони здоров'я дітей не на користь національного законодавства.

Перш за все зазначимо, що перераховані нами склади злочинів проти здоров'я особи, з урахуванням реакції законодавця на факт заподіяння під час їх скоєння шкоди здоров'ю дітей, дуже чітко поділяються на *три самостійні підгрупи*. *Першу таку підгрупу* становлять зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби та зараження венеричною хворобою, склади яких передбачають їх вчинення щодо неповнолітніх як особливо кваліфікуючі ознаки за законодавством як України (ч. 3 ст. 130 та ч. 2 ст. 133 КК), так і Азербайджанської Республіки (ч. 3 ст. 140 та ч. 2 ст. 139 КК), Республіки Білорусь (ч. 3 ст. 157 та ч. 3 ст. 158 КК), Грузії (п. «б» ч. 4 ст. 131 та п. «б» ст. 132 КК), Республіки Казахстан (ч. 3 ст. 118 та ч. 2 ст. 117 КК), Республіки Молдова (п. «в» ч. 3 ст. 212 та п. «с» ч. 2 ст. 212 КК), Російської Федерації (ч. 3 ст. 122 та ч. 2 ст. 121 КК); за законодавством Республіки Узбекистан передбачена відповідальність лише за зараження неповнолітнього венеричною хворобою (п. «б» ч. 3 ст. 113 КК) та за законодавством Болгарії вчинення такого ж протиправного діяння

щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ч. 2 ст. 135). *Другу підгрупу*, так звану протилежну по відношенню до першої, становлять діяння, під час здійснення яких заподіяння тілесних ушкоджень дітям ніяк не відбивається на їх кваліфікації ні за кримінальним законодавством України, ні за кримінальним законодавством перерахованих пострадянських держав (умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання; умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця; необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження). І, нарешті, *третья підгрупа* злочинів проти здоров'я особи, склади яких за законодавством інших пострадянських (крім України) держав передбачають/визнають їх вчинення щодо дітей як ознаку складу злочину, що впливає на його кваліфікацію, включає умисне тяжке тілесне ушкодження; умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження; умисне легке тілесне ушкодження; побої і мордування; катування⁷.

Поряд із зазначеним загальним позитивним забезпеченням кримінальним законодавством окремих пострадянських і зарубіжних держав охорони здоров'я дітей шляхом нормативного закріплення складів злочинів, віднесених до третьої підгрупи, звернемо увагу на наявність при цьому так званих нормативно-правових відмінностей. Наприклад, у кримінальних кодексах Республіки Болгарії і Литовської Республіки містяться як кваліфіковані склади злочинів їх вчинення щодо дітей в статтях, які передбачають відповідальність за: умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 131, п. 4 і ч. 2 ст. 135); умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 131, п. 4 і ч. 2 ст. 138); умисне легке тілесне ушкодження (ст. 131 п. 4 і ч. 2 ст. 140); побої і мордування (ст. 187 і ч. 2 ст. 140). Згідно із законодавством Республіки Молдова, кваліфікованими складами злочинів визнані заподіяння дітям: умисних тяжких тілесних ушкоджень (п. «в» ч. 2 ст. 151); умисних середньої тяжкості тілесних ушкоджень (п. «с-1» ч. 2 ст. 152), їх мордування (п. «а» ч. 2 ст. 166-1), а так само застосування до неповнолітніх тортур (п. «а» ч. 4 ст. 166-1). Умисне заподіяння неповнолітнім тих же тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, а так само застосування до них тортур віднесені до ознак відповідних

⁷ Невизнання вітчизняним законодавцем факту заподіяння тілесних ушкоджень дітям ознакою складів перерахованих злочинів, що впливає на їх кваліфікацію, свідчить про суттєві недоліки в забезпеченні кримінально-правової охорони здоров'я підростаючого покоління в Україні.

складів злочинів, що впливає на їх кваліфікацію і за законодавством Республіки Казахстан (п. 11 ч. 2 ст. 106, п. 8 ч. 2 ст. 107 та п. 1 ч. 2 ст. 110). У кримінальних кодексах Грузії та Російської Федерації такі кваліфікуючі ознаки складів злочинів, як їх вчинення щодо дітей, передбачені в статтях, що встановлюють відповідальність за: умисне тяжке тілесне ушкодження (п. «г» ч. 2 ст. 117 та п. «б» ч. 2 ст. 111), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 118 та п. «в» ч. 2 ст. 112); катування (п. «г» ч. 2 ст. 126 та п. «г» ч. 2 ст. 117). Лише катування дітей визнано ознакою складу злочину, що впливає на його кваліфікацію, в законодавстві Азербайджанської Республіки (п. 4 ч. 2 ст. 133), Республіки Білорусь (ч. 2 ст. 154) і Республіки Узбекистан (п. «а» ч. 2 ст. 110).

Загалом же, згідно з кримінальним законодавством зарубіжних держав, посягання на здоров'я дітей як кваліфікуюча ознака складу злочину найчастіше визнається у разі катувань (п. 4 ч. 2 ст. 133 КК Азербайджанської Республіки; ч. 2 ст. 154 КК Республіки Білорусь; ст. 187 Республіки Болгарії; п. «г» ч. 2 ст. 126 КК Грузії; ч. 2 ст. 140 КК Литовської Республіки; п. «а» ч. 2 ст. 166-1 КК Республіки Молдова; п. «г» ч. 2 ст. 117 КК Російської Федерації і п. «а» ч. 2 ст. 110 КК Республіки Узбекистан), але не так часто у разі умисного спричинення тяжкого, а також середньої тяжкості тілесного ушкодження (ст. 128/п. 4 ст. 131 і ст. 129/п. 4 ст. 131 КК Республіки Болгарії; п. «г» ч. 2 ст. 117 і ч. 2 ст. 118 КК Грузії; п. 11 ч. 2 ст. 106 та п. 8 ч. 2 ст. 107 КК Республіки Казахстан; п. 1 ч. 2 ст. 135 та п. 1 ч. 2 ст. 138 КК Литовської Республіки; п. «в» ч. 2 ст. 151 та п. «с-1» ч. 2 ст. 152 КК Республіки Молдова; п. «б» ч. 2 ст. 111 та п. «в» ч. 2 ст. 112 КК Російської Федерації) та ін.

Для кримінального законодавства країн пострадянського простору характерні і певні відмінності у визначенні віку дітей, що потерпіли від досліджуваних злочинів. У більшості кримінальних кодексів з числа перерахованих нами такими потерпілими визнаються неповнолітні (кодекси Азербайджанської Республіки, Республіки Білорусь, Грузії, Республіки Казахстан та ін.), хоча законодавствами деяких країн потерпілими від цих насильницьких злочинів визначені і малолітні (КК Республіки Болгарії, КК Литовської Республіки). За кримінальним законодавством Російської Федерації потерпілими від умисних тяжких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень визнані малолітні (п. «б» ч. 2 ст. 111 та п. «в» ч. 2 ст. 112), а від побоїв і катувань – неповнолітні (п. «г» ч. 2 ст. 117). Заслужує на увагу і встановлення в за-

конодавстві окремих держав кримінальної відповідальності батьків за конкретні посягання на здоров'я своїх дітей. Так, за Кримінальним кодексом Литовської Республіки можливе настання відповідальності батьків за заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю своєї дитини (п. 3 ч. 2 ст. 135), а так само шкоди здоров'ю невеликої тяжкості (п. 3 ч. 2 ст. 138). Ст. 187 КК Республіки Болгарія встановлено відповідальність за катування малолітнього або неповнолітнього особою, зобов'язаною про них (потерпілих) піклуватися або такою, що на неї покладено обов'язок з їх виховання.

Але повернемося до забезпечення кримінально-правової охорони здоров'я дітей на рівні особливому, тобто визнання факту злочинного посягання на права, свободи та інтереси дітей обставиною, що обтяжує покарання. Відзначимо відразу ж, що здебільшого (у досліджених нами кримінальних кодексах) зарубіжне законодавство визнає обставиною, що обтяжує покарання, вчинення злочину щодо малолітнього (п. 7 ч. 1 ст. 61 КК Азербайджанської Республіки, п. 2 ч. 1 ст. 64 КК Республіки Білорусь, п. 7 ч. 1 ст. 54 КК Республіки Казахстан, п. 5 ч. 1 ст. 60 КК Литовської Республіки, п. «з» ч. 1 ст. 63 КК Російської Федерації та ін.), хоча згідно з п. «є» ч. 1 ст. 77 КК Республіки Молдова обставиною, що обтяжує відповідальність, визнається вчинення злочину щодо завідомо неповнолітнього.

Цілком обґрунтованим видається і визнання згідно з п. «п» ч. 1 ст. 63 КК Російської Федерації обставиною, що обтяжує покарання, вчинення злочину щодо неповнолітнього (неповнолітньої) батьком або іншою особою, на яку законом покладено обов'язки з виховання неповнолітнього (неповнолітньої), а так само педагогічним працівником або іншим працівником освітньої організації, медичної організації, організації, яка надає соціальні послуги, або іншої організації, яка зобов'язана здійснювати нагляд за неповнолітнім (неповнолітньою).

Згідно ж з п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України обставиною, що обтяжує покарання, визнається вчинення злочину щодо малолітньої дитини, тобто особи, яка не досягла до дня вчинення злочину чотирнадцяти років. Наведені дві нормативні позиції з обговорюваного питання видаються не зовсім виправданими крайнощами. У першому випадку, тобто у разі визнання обставиною, що обтяжує покарання, вчинення злочину щодо малолітнього, вік потенційної потерпілої дитини необґрунтовано занижений, а у другому – помітно завищений. На обґрунтування своїх заперечень, не вдаючись до широкої дискусії, задамося лише такими двома простими питаннями.

По-перше (стосовно першої ситуації), наскільки збільшилися персональні фізичні та інші можливості з протидії злочинному насильству у дитини, яка досягла на день посягання на її здоров'я чотирнадцяти років і п'яти днів, тобто лише перейшла верхню межу малолітства? І, по-друге (стосовно другої ситуації), чому законодавець ігнорує суб'єктивну нездатність дитини з надання активних оборонних дій через малолітство і не забезпечує такого потерпілого додатковим кримінально-правовим захистом?

Висновки

Підсумовуючи результати нашого дослідження, підкреслимо, що відсутність у статтях КК України, які передбачають відповідальність за перелічені посягання на здоров'я особи з числа віднесених до другої і третьої підгруп аналізованих злочинів, визнання кваліфікованими складами факту їх вчинення щодо дітей свідчить про суттєві прогалини в забезпеченні кримінально-правової охорони здоров'я підростаючого покоління.

Необхідність подальшого вдосконалення в Україні кримінально-правової охорони здоров'я дітей є очевидною, тим більше на фоні вирішення цього питання в кримінальному законодавстві хоча б у тих же пострадянських державах. При цьому також вважаємо, що, з огляду на правовий статус дітей в Україні після досягнення ними шістнадцятирічного віку, ознакою складу злочину проти здоров'я особи, що впливає на його кваліфікацію, має визнаватися протиправне заподіяння тілесних ушкоджень особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку.

Відповідно, і в ст. 67 КК України слід передбачити, що обставиною, яка обтяжує покарання, визнається вчинення злочину щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку.

Водночас слід визнати посягання на права, свободи та інтереси особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, вчинене близьким родичем або членом сім'ї, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, обставиною, що обтяжує покарання, а нанесення шкоди здоров'ю особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, суб'єктом з числа перерахованих – ознакою складу злочину проти здоров'я, що впливає на його кваліфікацію.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 2 серп. 2018 року. К.: ПАЛИВОДА А.В., 2018 с.

2. Колос М.І. Криміналізація : панацея чи шлях до кримінально-правової охорони суспільства? Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності: матеріали між нар. наук.-практ. конф., 8-9 жовтня 2015 р. / редкол. : В.Я.Таций (гол. ред.), В.І.Борисов (заст. гол. ред.) та ін. Х. : Право, 2015. С. 129-133.

3. Хавронюк М.І. Якість кримінального законодавства : як її досягти. Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні : матеріали наук. конф., 15 травня 2009 р. / ред. кол. В.І.Борисов (гол. ред.) та ін. Х. : Право, 2019. С. 41-44.

4. Кримінальне право України : Особлива частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти / М.І. Бажанов, В.Я. Тацій, В.В. Сташис. І.О. Зінченко та інш.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.Я. Сташиса, В.Я. Тація. Х.: Право, 2002. 496 с.

5. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія. Х. : Право, 2016. 256 с.

6. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. 3-тє вид., доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2018. 394 с.

7. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України : Науково-практичний коментар. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 532 с.

8. Уголовный кодекс Республики Беларусь / вступ. ст. А.И. Лукашова, Э.А. Саркисовой. 2-е изд. испр. и доп. Мн. : Тесей, 2001. – 312 с.

9. Уголовный кодекс Австрии (по состоянию на 1 августа 2000 г.) / пер. с нем. М. : ИКД «Зерцало - М», 2001. 144 с.

10. Станич В.С. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки, Кримінальний кодекс Республіки Казахстан / під ред. В.Л. Менчинського; переклад на українську мову Т.В. Дуденко. К. : ОВК, 2016. 490 с.

11. Уголовный кодекс Грузии / науч. ред. З.К. Бигвава; перевод с грузинского И. Мериджанашвили. СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 409 с.

12. Уголовный кодекс Республики Молдова (с последними изменениями и дополнениями по состоянию на 14.04.2009). Кишинев, «Lavilat - Info» SRL, 2009. 143 с.

13. Уголовный кодекс Российской Федерации (УК РФ) от 13.06.1996 № 63-ФЗ: принят ГД ФС РФ 24.05.1996. URL: www.consultant.ru/pohular/ukrf/

14. Уголовный кодекс Республики Узбекистан : научно-практический комментарий / под ред. Якубова А.С. Ташкент, Академия МВД Республики Узбекистан, 1996. 388 с.

15. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. канд. проф. А.И. Лукашева; перевод с болгарского Д.В. Милушева, А.И. Лукашева. СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 298 с.

16. Уголовный кодекс Литовской Республики / науч. ред. докт. юрид. наук, проф. В. Павилониса; пер. с лит. канд. филол. наук, доц. В.Н. Казанскене. СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. 470 с.

В статье исследованы вопросы уголовной ответственности за преступления, посягающие на здоровье детей в Украине. На основе проведенного сравнительного анализа уголовной ответственности за преступления, посягающие на здоровье детей, на постсоветском пространстве обоснованы изменения и дополнения к действующему Уголовному кодексу Украины.

Ключевые слова: уголовная ответственность, дети, малолетние, несовершеннолетние, здоровье детей.

The article examines the issues of criminal responsibility for crimes that infringe on the health of children in Ukraine. Based on a comparative analysis of criminal responsibility for crimes infringing on the health of children in the post-Soviet space, changes and additions to the current Criminal Code of Ukraine are substantiated.

Key words: criminal liability, children, juveniles, minors, children's health.

